

KÖNYVSZEMLE

Vincze János: *Az erdélyi magyar szellemiség – messze fénylik: László Tihamér* (Budapest: NDP Kiadó, 2018), 311 p.

A kolozsvári Unitárius Kollégium 1940-es években működő tanári karából hárman lettek a Bolyai Egyetem oszlopos tagjai: Bodor András, Gálffy Mózes, László Tihamér. Mindhárman az 1910-es évek első felének szülöttei, s a román, majd az 1940-ben visszatérő magyar egyetem neveltjei. Bodor András még külföldi, oxfordi előtanulmányokkal is rendelkezett. Közülük Gálffy csak néhány tanévet tölt a kollégium katedráján, Bodort és Lászlót viszont a tantestület vezető tisztségeibe is beiktatják. Mindegyikük munkássága legalább egy emlékkönyvet megérdemelne. Bodor András hagyatékának újabban feldolgozója is akadt. László Tihamérről egyik volt tanítványa most egy emlékező kötetet állított össze.

Vincze János biofizikus a kolozsvári orvosi egyetemnek volt oktatója, Magyarországra telepedve politizált és könyvkiadót létesített, amelynek kötetit maga írja-állítja össze. Felismerte, hogy az orvostörténeti kutatásoknak még rengeteg a feladata, gyakorló orvosok és orvosprofesszorok tucatjai alkottak értékes életművet, s emlékük gyorsan feledésbe merül. Sem ott, sem itt nem foglalkoznak eleget a gyógyászat múltjával. Ebből a megfontolásból

indította 2007-ben az *Emlékezzünk orvosainkra* sorozatát, mely 2018-ban a Semmelweis-emlékkötettel a 42. számhoz érkezett. S nem is füzetekről, hanem 2–300 lapos könyvekről van szó! Borítójukon – a jelenleg Magyarországon divatozó eljárás szerint – Vincze szerzőként jelenik meg. Valójában a szövegek válogatója, a kötet szerkesztője felesége, a pszichológus Vincze-Tiszay Gabriella társaságában. Mind-egyik kötetben több írásnak a szerzői, de az írások zömét már megjelent kiadványokból gyűjtik be, vagy éppen felkérésükre születnek a visszaemlékezések.

Pár évvel ezelőtt Vincze János egy új sorozatot is indított *Az erdélyi magyar szellemiség – messze fénylik* főcímmel, mely után rendszerint egy-egy név következik, olyan személy, többnyire orvos, mérnök vagy tanár, aki a maga területén elismert tudós, vagy legalább is nagy hatású szakember volt. Az eddigi kötetek Kovács Lajos pszicho-pedagógus, Péter János mérnök, Gábos Zoltán elméleti fizikus, Farkas Miklós matematikatanár, Dienes Sándor orvos, T. Tóth Sándor matematikatörténész emlékét elevenítik fel. Most sor került László Tihamér

megidézésére is. E sorozat köteteit „főként az ifjú nemzedék számára állítottam össze” – vallja a szerző, úgyhogy nem annyira tudományos, mint inkább didaktikus jellegűek. A mostani kötet *Előretékinő szavában* is szól Erdélynek a történelemben betöltött szerepéről, s az itteni vívmányok között utal a vallásszabadságot kihirdető tordai országgyűlésre, a nagyhatású tanintézetekre. A tulajdonképpeni *Előszó*-ban mint erdélyi tapasztalatokkal is rendelkező „magyarországi magyar” hat pontban foglalja össze, hogy miért is vannak állandó versenyhátrányban a kisebbségben élők Erdélyben.

A kötet öt nagy fejezetre osztva mutatja be László Tihamér életpályáját. A fejezeteknek legfeljebb a fele vonatkozik ténylegesen a professzorra, mert jórészt az illető korszakot megidéző munkákból átvett részletek teszik érthetővé az eseményeket. Különösen sokat merített a szerző-szerkesztő Gálffy Attilának az édesapjáról, Gálffy Zsigmond kollégiumigazgatóról írt életrajzi regényéből (*Non omnis moriar?*). A kötet vázát tulajdonképpen László Tihamér Gyulának egy önéletrajza adja meg, melyet aztán öt részre, s még azokon belül is alfejezetekre osztva közöl a kötetben. Nagyon szűkszavú, inkább munkabesorolási táblázatokat tartalmazó ez a *Curriculum vitae*. Mintha a kommunista idők „munkakönyvéből” kimásolt adatok volnának. A kötetben nincs utalás rá, hogy ennek az önéletrajznak az erede-

tije hol található, esetleg hogyan jutott a szerkesztő tulajdonába.

Az első fejezet *A család* címet viseli. Bevezetőül 12 kolozsvári látképet (tkp. képeslapot) kapunk, majd az első világháborúról és tragikus kimeneteléről, az „aljas trianoni diktátumról” olvashatunk. László talán legbeszédesebben iskolai éveiről ír. Az elemi iskoláit 1916–1920 között a kolozsvári Evangélikus Népiskolában végezte, végig kitűnő eredménnyel. Egészen természetes, hogy édesapja, a brassói szász eredetű Lassel Gyula – 1903-tól László Gyula – „apanyelvét” elsajátítandó ide íratta be fiát. László Gyula (1864–1942) különben az Unitárius Kollégium egyik legismertebb tanára volt. Német egyetemeken klasszika-filológiát tanult, majd Budapesten német- és tornatanári diplomát szerzett. 1899 őszén lett a kollégium tornatanára, 1900-ban tért át az unitárius vallásra. 1925-től ő töltötte be az iskolai titkári tisztséget is. 1931-ben nyugdíjazták, de még évekig tanított óraadóként. A későbbi fizikus megemlíti, hogy édesapja „nagyon fegyelmezetten nevelte és irányította” pályáján. Apja valóságos nyelvtelenség volt, de ő maga is megtanult a románon és németen kívül franciául és elég jól latinul meg görögül. A kollégiumban 1920 és 1928 között végezte a nyolc gimnáziumi osztályt. 1924 júliusában sikerrel tette le az abszolváló vizsgát, majd 1928 nyarán mindössze 6-os osztályzattal az érettségit. Ez volt az az év, amikor a szigorí-

tott szabályok szerint kizárólag román tanárokból álló bizottság előtt kellett számot adni a tudásról. Az egész kollégiumból mindössze ketten (Mikó Imrével) kaptak átmenő osztályzatot. Tanárai közül háromra emlékszik vissza elismeréssel: Borbély István (magyar), Márkos Albert (latin), Tóth István (rajz). Diákkorában amatőr rádiókészülék szerkesztése során szerette meg a fizikát.

1928-ban iratkozott be a román tannyelvű I. Ferdinánd Király Tudományegyetem természettudományi karára. Minthogy akkoriban 3–4000 lej volt az évi tandíj, s még vizsgadíjat (100–100 lej) is kellett fizetni, állandó magántanításból tudta – az apai segély mellett – a költségeket előteremteni. Olyan kitűnő, később szintén tanszéket kapó, évfolyamtársai voltak, mint Bereczky Tibor, Kovács Zoltán, Heinrich László. Négy román professzorát sorolja fel, akiktől sokat tanult, licenciátusi dolgozatát a Röntgen-sugarakról írta. 1933-ban vehette át fizika-kémia szakos diplomáját. E fejezetet egy családfa-vázlat zárja: a dédszülőkhöz szerepelnek benne az apai szász és az anyai székely ősök. Innen kiderül, hogy 1937-ben kötött házasságot Szilágyi Anna Etelkával (1911–1979), egyetlen lányuk született: Éva Mária (Horváthy Lászlóné, 1938–2013). Utóbb ő is fizikát végzett.

A *Kolozsvári Unitárius Kollégium Főgimnázium tanáraként* (sic!) fejezet-cím alatt az 1933–1944 közötti idő-

szakról olvashatunk. Ebből mindössze annyi derül ki, hogy Gálffy Zsigmond hívására kapott órákat az Unitárius Kollégiumban. A táblázatból kitűnik, hogy 1933-tól 1936-ig óraadói, majd 1936–37-ben helyettes, végül 1940-ig ideiglenes rendes besorolásban tanított fizikát és kémiát. Szertárőrnek is kinevezték, s 1936-tól osztályfőnöki megbízatást kapott. 1940-ben lett végleges rendes tanár. Ezután néha matematikát, egészségtant is tanított. Az érettségi bizottság tagjaként szerepelt. 1943/44-ben, Gálffy igazgató betegeskedése idején őt bízták meg a helyettesítéssel. Ez arra utal, hogy egyháza a legelismertebb tanárok közt tartotta nyilván. László felsorolja egyesületi tagságait és irodalmi munkásságát. Első helyen az Unió Szabadkőműves Páholy szerepel, melynek már 1934-ben tagja lesz. Aztán következik az EME (1935), a Dávid Ferenc Egylet (1936), a román kémiai társaság (1936), a Magyar Királyi Természettudományi Társulat (1942), a Magyar Rádióamatőrök Országos Egyesülete (1942, itt erdélyi alelnök is), Országos Középiskolai Tanáregyesület (1944), Magyar Elektrotechnikai Egyesület (1944). Ebben az időszakban egy tankönyv és egy tankönyv-fordítás, 19 népszerűsítő írás (főleg napi és ifjúsági lapokban), valamint 1940-től közölt 12 tanulmány (köztük egy a *Keresztény Magvetőben*) képezi a szakirodalmi munkásságát. Saját maga csoportosítja így az írásokat.

E fejezetben Vincze János írása elmagyarázza, hogy miként történt Észak-Erdély visszacsatolása 1940-ben, s hogyan vált az 1947-es párizsi békeszerződés második Trianonná. Továbbá itt olvashatjuk Lászlónak a Múzeumi Füzetek 1944-es évfolyamában közölt tanulmányát „egy százszentűs fizikai eszközzel”, mely jórészt iskola- és szertártörténet, s megvilágítja Brassai Sámuel idevonatkozó munkásságát. Érdekes Dáné Tibornak *A Hét* 1982-es évfolyamában megjelent *Emlékeztető beszélgetése* László Tihamérral. Szó van benne családról, iskoláról, egyetemi társakról, háborúról és robbanóanyagokról.

A *Fogságban* fejezet mindössze egyetlen, de igen próbára tevő évet elevenít fel. László Tihamér nagyon tömören összegezi a történeteket. Rámutat, hogy mint gyenge fizikumút már az 1933-as sorozáson is csak segédszolgálatra találták alkalmasnak, 1939-ben pedig véglegesen felmentették a katonai szolgálat alól. 1944. október 15-én a lakásáról hurcolták el, majd Focşani-on át egyhónapos úttal az Assa 6-os szovjet hegyi lágerbe szállították. Ott rüh, vérhas, avitaminózis, fekélyesedés kínozza, közben kolhoz-munkára rendelték ki. Szerencséjére a következő ősszel egy betegszállítmányal visszaküldték Romániába. 1945 szeptemberében érkezett Kolozsvárra, egy hónapig rendőrségi ellenőrzés alatt tartották. Vincze János három írással is szemlélteti, hogy mit is jelentett az

orosz láger azokban az időkben. Alexander Szolzsenyicin és Rózsás János mint szemtanú számolt be a megpróbáltatásokról, ifj. Ercsey Gyula pedig a kolozsvári tanárok ottani sorsáról ír. Csak a Református Kollégiumból Ádám Zsigmond, Barthalis József, Bodrogi János, Fazakas Gyula, Finta Zoltán és Kovács Zoltán szenvedett ott. A meglehetősen erélytelen lágerparancsnok-helyettes László Tihamért is említi.

A következő két fejezet László egyetemi pályafutását vázolja, itt Vincze János már érezhetően ismerős témakörben mozog, nagy szakirodalomból válogat, részben szemtanúként szól hozzá a történetekhez.

A *Kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen egy „mosolytalan” egyetemi oktató* címmel annak a tizenöt évnek a történetét ismerhetjük meg, amely tulajdonképpen a Bolyai Egyetem története is. Úgyhogy a fejezet egyetem-történété bővül. Maga László csak táblázatot ad pályafutásáról és tagságainak, írásainak jegyzékét. Felfutása – egyetemi berkekben – szinte szédületesnek mondható. Azokban az időkben legfeljebb a volt pártaktivisták dicsekedhettek ilyen karrierrel. Kortársainak, Bodor Andrásnak, Gálffy Mózesnek évtizedeket kellett várni egy-egy megérdemelt előléptetésre. László „megérezte az idők szelét”, s 1947-ben belépett a Román Kommunista Pártba, 1948-ban már az egyetemi pártbizottság tagja lett, 1950-ben pedig a városi

pártbizottságba választották be. Emellett az ARLUS-nak, a tanügyi szakszervezetnek is a tagja. 1950-ben néptanácsai képviselőül választják, 1954-ben pedig a városi Tanügyi Osztály alelnöke lesz. Az egyetemen 1946 őszén a kísérleti fizikai tanszéken Gyulai Zoltán professzor mellé nevezik ki tanársegédnek, s még a következő évben megvédi nála a *Morfológiai megfigyelések az ionkristályok növekedésére vonatkozóan* című disszertációját. A szintén az Unitárius Kollégiumból induló, már nemzetközi hírnévnek örvendő Gyulai Zoltán professzor, mint magyar állampolgár 1947-ben kénytelen távozni Romániából. Úgyhogy tanszéke megürül, s László Tihamér előtt megnyílik az út. 1947–48-ban már adjunktus és megbízott tanszékvezető. 1950-től előadótanár. 1949-től megbízott, 1950-től kinevezett dékán is. 1951–52-ben jórészt betegszabadságon van: tbc-s. 1952-től tanszékvezető előadótanár, a kari tanács tagja, az államvizsga-bizottság elnöke. 1953–54-ben újra betegszabadságon van. 1954-től tanszékvezető professzor. Tehát nyolc tanév alatt (amiből kettőt betegszabadságon töltött) éri el a legmagasabb egyetemi besorolást. 1957-től az egyetemi tanács tagja, 1957/58-ban prodeán.

Átnézve a saját maga összeállította könyvészetet, alig találjuk indokoltnak a gyors felemelkedést. Heinrich Lászlóval közösen négy fizikatankönyvet írt középiskolák számára, háromnak a fordítását ellenőrizte. Összeállított egy

Elektro- és rádiótechnika című litografált jegyzetet, Bódi Sándor tanársegédjével közösen két „laboratóriumi praktikumot”. A tudományos közlemények kategóriájában 15 címet sorol fel. Közük hazai folyóiratokban megjelent román, francia és német nyelvű tanulmányok is előfordulnak. Népszerűsítő közleményei jórészt a *Világosságban*, *Egységben*, *Igazságban*, *Előrében* jelennek meg. Az atombombáról az 1946-os *Unitárius Naptár* részére is ír. Itt 29 írás címét sorakoztatja fel.

A korszak lehetőséget ad a szerkesztőnek, hogy összegyűjtse mindazokat az emlékiratokat, tanulmányokat, amelyek a Bolyai Egyetem létrejöttével és megszüntetésével kapcsolatosak. Megkapjuk a Bolyain alkalmazott magyar állampolgárságú oktatók teljes névsorát és eltávozásuk, kiűzetésük idejét. Összesen 42-en voltak. Vincze külön tanulmányt szentel az iskolateremtő Gyulai Zoltán akadémikus pályafutásának. Ebből a korszakból már sikerült a szerkesztőnek több munkatársat és tanítványt felkutatnia, s ezek visszaemlékezését is közli. A fejezetet az 1976-ban megjelent, Heinrich László szerkesztette *Fizikai kislexikon* elé írt előszava zárja. Itt megtudjuk azt is, hogy az 50-es évek első felében László mellékállást tölthetett be az akadémia fizikai kutatóintézetében: tudományos főkutató és laborfőnök volt.

Az utolsó nagy fejezet száz oldala *A Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen „mosolytalan” professzora-*

ként (sic!) cím alá gyűjti az adatokat, emlékezéseket. Maga László nagyon szűkszavú itt is az összefoglalásban. Azt említi meg, hogy 1959-ben az egyesítés után a fizika kar átköltözött a Sétatéri épületből a Farkas utcai központi épület II. emeletére. Vagyis egyesült a román egyetem – magyaroktól örökölt – intézetével. S itt ő lett az egyetlen magyar tanszékvezető. Ezt a tisztségét 1971-es nyugdíjazásáig megőrizte. IV–V. éven elektromosságtani kurzusokat tartott. Egy ideig még magyarul is. 1960-tól doktorátusvezetői jogot kapott. 1962/63-ban, 1966 tavaszán hosszasan betegszabadságra kényszerült. Nyugdíjazása után tanácsadó professzori címet kapott, s megmaradt doktorátusvezetőnek. Felsorolja betegségeit is. 1962-ben tbc miatt 5 bordáját távolították el, 1963-ban és 1964-ben hosszas kúrákon vett részt, 1965–66-ban nyombélfekéllyel műtötték, majd 1966-ban gyomra nagy részét eltávolították, 1970-től kardiopátiával közdött, 1975-től légzési elégtelenség nehezítette életét. 1986. május 26-án halt meg. Május 28-án Szász Ferenc segédlelkész temette őt és a felesége 1979 óta urnában őrzött, s most koporsójába helyezett hamvait. Sírjuk a Házsongárdi temetőben található.

E korszak egyesületi tagságai közül egy washingtoni és egy stockholmi érdemel említést. Az utóbbit felkérés-ként 1977-ben kapja: tegyen javaslatot a következő évi fizikai Nobel-díjas személyére. Egyetlen 48 oldalas litografált

román nyelvű jegyzete jelenik meg: *Electrosecuritatea* (Elektronikai biztonság). Tudományos közleményei 23-rarúgnak, közülük 11 román nyelvű. A külföldi közlések Budapesthez és Moszkvához kötődnek. Kissé meglepő, hogy idesorolja a Brassai Sámuel Líceum diáklapjában, a *Fiatal Szívvel*-ben megjelent Brassai-cikkét is. Népszerűsítő cikkeinek száma 17, ezekhez még négy könyvismertetés is csatlakozik. Ugyancsak négy országosan bejegyzett újtását sorolja fel. Vezetésével mindössze hárman írtak doktori disszertációt (Bódi Sándor, Szócs Huba, Gîju Stela). Államvizsga-dolgozat írására is csak 24-en jelentkeztek nála.

A kötetbe négy ekkoriban keletkezett László-írás került be. Az egyik az *Electrosecuritatea* első két román nyelvű fejezete (fordítás nélkül!). A *Hétben* megjelent népszerűsítő írásai közül egy a napfogyatkozásról, másik a geofizikáról, a harmadik pedig a sarki fényről szól.

Ehhez a fejezethez is bőven kínál kiegészítő olvasmányokat Vincze. Vekov Károly előadja a Bolyai megszüntetésének körülményeit, s közli az erre vonatkozó hivatalos iratokat. Szó esik az egyesítés két mártírjáról, Szabédi Lászlóról és Csendes Zoltánról. Csendest egykori osztálytársa, Csetri Elek történész méltatja. Más írások a kommunista párt és a szekuritáté mindenható hatalmáról tájékoztatnak.

A kötet igazi érdekessége azonban a megemlékezések és visszaemlékezé-

sek sorozata az egyetemi évekkal kapcsolatban. A méltató megemlékezések többnyire ünnepi alkalmakra készültek, sajtóban meg is jelentek. Igyekeznek kijelölni helyét az egyetemi oktatás és a tudományos kutatás történetében, néhányan egyéniségére is utalnak. A volt tanítvány, majd professzortárs, Koch Ferenc 1971-ben nyugdíjazása alkalmából köszönti László Tihamért *A Hétfben*. „A felszabadulás után ismertem meg személyesen. Magas, szikár alakja tiszteletet váltott ki a diákság körében, csodáltuk fegyelmezett, pontos munkáját. Egy kicsit féltünk is tőle, de ugyanakkor megtanultuk, hogy a tudományos munkához odaadás, szorgalom, a fegyelem és pontosság elengedhetetlen”. Koch fő érdemének tartja, hogy kitűnően felszerelte a laboratóriumokat, különösen az elektronikai tárgyak tanításához szükségesekkel. Az utóbbi években az ionoszféra-kutatás foglalkoztatja, ebből monográfiát készül írni. A másik tanítvány, Dezső Ervin professzor írását ismeretlen helyről veszi át a kötet. Ez szélesebb ívű, mert a Bolyai Egyetem fizikaoktatásának a megszervezésével kezdődik. A kísérleti fizikusokat László Tihamér, az elméletieket Teofil Vescan gyűjtötte maga köré. László kitűnően szervezett. Pályakezdése idején a fizika valósággal megújult, s ő fogékonyan továbbította az újításokat, sőt az országban elsőként terjesztette azokat. Minden órája valóságos előadás volt, a megelőző napon összehívta tanszéke tagjait, mindenki

megkapta a feladatot, reggel főpróbát tartottak. Pontos előadásvázlattal jelent meg. Olyan munka folyt, mint egy operai előadás előtt. Egy-egy új kísérlet beállítása néha éjfélig is eltartott. Bravúros módon, esetleg a feketepiacon szerezték be a szükséges műszereket. Tőle a logikus gondolkodást, a szakma szeretetét és a korrekt viselkedést lehetett megtanulni.

Vincze János felkutatta a még élő tanítványok, kollegák többségét, s felkérte őket, hogy írják meg László Tihamérral kapcsolatos emlékeiket, élményeiket. És ennyi év távlatából ezek hozzák az igazi meglepetést. Először is közeli munkatársai elutasítják a választ, esetleg a közmondásra utalnak, hogy „a holtakról vagy jót, vagy semmit”, így inkább nem írnak. Egyértelműen elismerik, hogy órai mintaszerűek voltak. Olyan táblavázlatokat készített, hogy azokat fényképen kellett volna megörökíteni. Nagyon igényes előadásait viszont nem mindenki értette meg, s még nehezebben jegyezte le. A fő kurzusairól nem adott ki jegyzetet. Szigorúsága a vizsgákon legendás volt. Kizárólag betűrend szerint fogadta a diákokat. A katedrán ülve, dohánnyüstbe burkolózva, merev arccal hallgatta a feleleteket. Jaj volt annak, akire rákérdezett. Csak aki külföldi folyóiratokra is utalt feleletében, az remélhetett 8-asnál magasabb osztályzatot. Egy 40 fős évfolyamból úgy 10–12-en mehettek át. Beosztottjait sem kímélte, akár a diákság előtt leégette

őket. Még az is elhangzik, hogy több kollegáját feljelentette volna – de nem derül ki, hogy az egyetem pártbizottságánál vagy éppen a szekuritátén. Szigorúsága annyira közismert volt, hogy két és fél évtizedes doktorátusvezetői pályafutása alatt csak hárman jutottak el a védésig. Egyik ilyen doktorantíványa elmeséli, hogy a disszertációja előszavát „csak” négyszer küldte vissza átírásra. Mire ő megírta, hogy nem előszóból, hanem fizikából szeretne doktorálni.

Tizenegy visszaemlékezésből és az életrajzi adatok összegzéséből próbál Vincze János méltatást megfogalmazni a „mosolytalan és távolságtartó” professzorról. Szerinte László Tihamér az orosz fogság megpróbáltatásai során, s az ott szerzett súlyos betegsége miatt vált mosolytalanná, lelkiileg sérültté. Egy másik okot abban lát, hogy a Bolyai Tudományegyetemen az első évek szakemberhiánya miatt is olyan gyorsan emelkedett a legmagasabb tisztségbe, hogy nem volt ideje „kijárni az iskolát”, nagy elődöktől eltanulni a viselkedés normáit,

a tanítás mesterfogásait. Olyan magasra került, hogy senki sem mert kritikái megjegyzéseket tenni vele kapcsolatban, s ő végtelenül elbízta magát. Azaz, hogy rengeteg diákját megbuktatta, sokakat elűzött az egyetemről. Így diákjai sem szimpatizáltak. Ez aztán rá visszahatott: végzős tanítványai búcsúünnepélyén, vendiák-találkozókon sohasem jelent meg. Végül – felesége halála után – teljesen magába zárkózott. Nagy érdeme viszont a laboratóriumok jó felszerelése és a mintaszerű órák tartása. Hírnevéhez képest szakirodalmi munkássága is elég csekély és jelentéktelen. Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk: László Tihamér unitárius tanár korában volt igazán értékes, jelentős személyiség. Egyetemi munkásságát sokra tartották, országosan elismerték, de egyetlen diákja sem látott benne mestert, példaképet.

A kötetet számos fénykép és Vincze-Tiszay Gabriella grafikai illusztrálják. Az első és hátsó borítón az Unitárius Kollégium színes rajzolatú homlokzata látható.

Gaal György